Irma Joubert

[Mentje]

Verschijnt ca. oktober 2016
© Irma Joubert
©Vertaling: Dorienke de Vries

UITGEVERIJ MOZAÏEK

Bosveld, 1933

De zon staat te branden aan de wolkeloze hemel. Het stof stuift op onder de trappelende hoeven van de koeien in de kraal en omhult het groepje mensen dat daar staat. Eentonig dreunt de stem van de veilingmeester verder.
Er is geen sprietje gras te zien. Het kaalgevreten land ligt er dor en doods bij. De waterloop is helemaal drooggevallen, voor het eerst sinds mensenheugenis.
Tinus drukt zijn magere rug tegen de gepleisterde muur. Zijn blote voeten staan stevig in het hete zand. Zijn ogen zijn op de kraal gericht, weg van het land.
Twee weken geleden is hij met opa hun hele terrein over gelopen – langzaam, het kostte ze een hele dag. Tegen zonsondergang zei opa: 'We kunnen niet anders meer.'
Tinus begreep het niet.
Nu wel.
De bijwoners zitten een beetje terzijde: de man zit in elkaar gedoken te huilen. Naast hem zit zijn vrouw met haar logge lijf en onnozele blik. Ook zij huilt. Lamlendig.
Tinus kijkt een andere kant op. Hij zou nu het liefst weggaan, naar hun eigen huis, en daar blijven. Daar, in het grote huis, is oma. 'Deze dag wordt mijn dood,' heeft ze vanmorgen vroeg gezegd. Haar lippen waren dun en wit, en haar stem klonk vlak.
Alleen hij en opa zijn koppig gebleven om te kijken. Opa zit naast hem op een keukenstoel, in zijn blinkend geperste zondagse pak, met een gedoofde pijp in zijn grove handen. Zijn nek is vermagerd. Hij lijkt wel een stokstaartje.
De veilingmeester wist het zweet uit zijn vette nek en veilt de magere koeien, gewoon allemaal tegelijk.
'Waarom biedt er niemand?' vraagt Tinus. Het komt er te hard en te hoog uit. Soms laat zijn stem hem nog in de steek.
'Niemand heeft weidegrond meer.' Opa's stem is even krachtig als altijd. 'De opkopers staan al te wachten, een van hen koopt straks het hele zwikje voor een appel en een ei.'
Om een uur komt oma koffie en brood brengen. 'Kom toch binnen zitten. Het is zo warm.'
'Nee, ik blijf hier,' zegt opa.
'Ik ook,' zegt Tinus.

Ze laden hun laatste bezittingen op de wagen van oom Grootgert: ledikanten, eetgerei, keukenspullen. De tenten. De keukentafel met de vier stoelen. Een trommel met kleren en linnengoed, met de bijbel bovenop. Het lijkt wel of ze voor een avondmaalsweekend naar het dorp gaan.
Dan ziet Tinus ze aankomen, van de andere kant van de lege kraal: de bijwoners. De man draagt een versleten koffer in de ene, en zijn vioolkist in de andere hand. Onder zijn arm klemt hij een ingelijste prent. De vrouw heeft een bundel beddengoed op haar hoofd. Net een wasvrouw.
'Gaan zij ook mee?' vraagt Tinus.
'Wat dacht je dan?' antwoordt opa, terwijl hij de riem nog wat strakker om het koperen ledikant trekt.
Tijdens de veilig van vorige week heeft Tinus zich erger dan ooit voor die mensen geschaamd. De hele tijd was hij bang dat die stumper van een bijwoner weer een van zijn aanvallen zou krijgen. Hij merkte wel dat de mensen uit de omgeving erop stonden te wachten. Daarvoor waren ze immers gekomen? Niet om iets te kopen. Alleen maar om te zien hoe die trotse Marthinus van Jaarsveld en zijn hoogmoedige vrouw van hun voetstuk tuimelden. Om hun ogen uit te kijken naar de man die soms schreeuwend het veld in loopt. Onnozele Simon. En om te roddelen over de jongen die de familienaam draagt. Over hem, Marthinus Daniël.

Bij het toegangshek van hun boerderij klimt hij van de wagen. Voor het laatst voelt hij het warme zand van het Bosveld onder zijn voeten. Voor het laatst tuurt hij over het veld waar hij is opgegroeid. Dan maakt hij het hek open en loopt naar de wagen terug. ‘Op een dag koop ik de boerderij weer terug,’ zegt hij hard. ‘Let maar eens op, opa: ooit zal deze boerderij weer van de familie Van Jaarsveld zijn.’

Nederland, juli 1943

De zomerzon schijnt warm op hun rug. Het gras is lang en frisgroen, voedsel voor de koeien in de lange wintermaanden die komen. Ritmisch zwaait vader de lange zeis heen en weer, heen en weer. Mentje harkt het gesneden gras in grote hopen bijeen. Het ruikt naar gekneusde kruiden en een beetje naar pepermunt.
'Waar is je hoed?' vraagt vader zonder opkijken. 'Straks ben je vanavond weer helemaal verbrand.'
Hè, haar hoed! Die vergeet ze ook altijd!
Uit de richting van het huis klinkt ineens een enorm kabaal. Allebei kijken ze met een ruk op. Mentje ziet schrik in vaders ogen, maar dat duurt maar even. 'Platliggen, Mentje, achter die bult gras. En verroer je niet, tot ik je kom halen,' zegt vader, terwijl hij het op een rennen zet.
'Waarom, papa?'
'Liggen, jij. Ik ben zo terug.'
Ze laat zich zakken en kruipt op haar buik achter de hoop gras. Ze trekt haar hoofd tussen haar schouders, rolt zich helemaal op en doet haar ogen stijf dicht. Het hoopje gras dat ze bij elkaar heeft geharkt lijkt plotseling heel klein.
Bij het huis klinken stemmen, woedende, schreeuwende stemmen. Ze slaat haar handen voor haar oren, ze wil het niet horen. Maar zelfs met dichtgestopte oren hoort ze de baby nog huizenhoog gillen.
Wat is er gebeurd? Heeft de baby zich pijn gedaan? Of anders het kleine jongetje? Is hij misschien van de ladder gevallen?
Erger nog: is er brand? In de stal?
Haar hart begint te bonzen. Vader was nog wel zo bang voor dat primusbrandertje tussen de hooibalen.
Of is de stier weer losgebroken uit de wei? Net als twee jaar geleden, toen vader bijna…
Nee. Nee, dat kan niet nog eens gebeuren.
Of zijn de soldaten gekomen? Dat wil ze niet denken, maar ze is altijd bang geweest dat de baby zou gaan huilen als er soldaten melk of eieren kwamen halen. Ze probeert helder na te denken. De baby begon toch pas te huilen toen het lawaai bij het huis al was losgebarsten? Ja, beslist. Dus de soldaten kunnen het niet zijn.
Of toch wel?

Ze is nooit bang voor de soldaten geweest. Vanaf het begin van de oorlog liepen ze over straat, in Nunspeet en zelfs in Vierhouten. Ze hield ze ongemerkt in de gaten als ze op weg was naar school, en als ze hen zag aankomen ging ze meestal aan de overkant van de weg lopen. Echt bang voor hen was ze nooit.
Maar nadat de familie Friedman bij hen was komen wonen, was dat heel anders geworden.
Op een avond zei vader, zomaar pardoes: 'Mentje, ik moet iets met je bespreken.'
Het was een koude winteravond aan het begin van het jaar. Vader duwde nog een blok hout in het fornuis, ging in zijn leunstoel zitten en strekte zijn benen, de voeten dicht bij de warme kachel. Buiten woei een ijzige wind. 'Regelrecht van de Noordpool,' zei Mentje, terwijl ze vader een kom koffie inschonk. Zelf nam ze een glas warme melk.
Vader dronk zijn koffie met kleine slokjes. Geduldig wachtte Mentje af.
'De familie Friedman moet zich melden bij kamp Westerbork,' zei vader uiteindelijk.
Mentje voelde zich onrustig worden. Ze kende de familie niet; ze wist alleen dat vader dagelijks een paar kannen melk afleverde bij hun winkel in Nunspeet. Maar de oma van een jongen uit haar klas was het vorige jaar naar Westerbork gestuurd en sindsdien hadden ze niets meer van haar gehoord.
'Wat gebeurt er eigenlijk met mensen die naar Westerbork worden gestuurd, papa?'

Vader woelde met zijn wijsvinger door zijn baard. ‘Dat weet niemand precies. Waarschijnlijk worden ze naar een van de Duitse werkkampen in het oosten gebracht.’
‘Dat is toch niet goed?’
Vader schudde zijn hoofd en staarde naar het fornuis.
Haar onrust groeide. En haar vermoeden werd sterker. ‘Wilt u de familie Friedman helpen?’
‘Meneer Friedman heeft een neef in Engeland die probeert te regelen dat de hele familie daarheen kan. Ik heb aangeboden dat ze bij ons kunnen wonen tot ze weg kunnen.’
‘Onderduiken.’ Mentje had het woord al eens gehoord op school.
Vader keek met een ruk opzij; zijn ogen stonden waakzaam. ‘Tja, nou. Onderduiken, inderdaad.’
Maar dat kan toch niet, we hebben maar één slaapkamer, dacht Mentje. Vader had altijd gezegd dat hij een eigen kamertje voor haar zou aanbouwen zodra ze twaalf werd. Nu was ze nog maar negen en sliep ze bij vader op de kamer. ‘Waar moeten ze dan slapen?’
‘Nou… Misschien kunnen ze op zolder een slaapplaats maken. En als ze zich onveilig voelen, kunnen ze daar overdag ook zitten.’
‘Op de stalzolder?’ vroeg Mentje stomverbaasd. ‘De ladder op? Waar we de hooibalen opslaan?’
‘We kunnen de hooibalen wat opschuiven om aan de voorkant een soort barricade te maken,’ zei vader. ‘Dan zie je vanuit de stal alleen maar hooibalen.’
‘Maar je kunt daar toch niet slapen?’
‘Als de nood aan de man is, is een mens tot veel in staat. Het is daarboven redelijk behaaglijk, dat is ook van belang.’
Dat was zeker waar, dacht Mentje. De stal was aan het huis vast gebouwd; eigenlijk was hij gewoon deel van het huis. Alleen een muur scheidde hem van de keuken. Zo hield het fornuis ook de dieren de hele winter lekker warm.
‘En het is maar tijdelijk, tot ze naar Engeland kunnen.’
Dat kan nooit, dacht ze. Vader loopt met zijn hoofd in de wolken, zij is degene die het hoofd koel houdt, zei buurvrouw Lenie altijd.
Vader kon zien wat ze dacht, want hij kent haar net zo goed als zij hem. ‘Mentje, het zijn onze naasten, en ze hebben ons nu nodig. Het is onze christenplicht om die mensen uit liefde te helpen.’
De barmhartige Samaritaan, bedacht Mentje. ‘Ja, papa.’ Met een kleine zucht, zodat vader zou merken dat zij het eigenlijk beter wist.
‘We hebben hier op de boerderij genoeg om hen een paar weken te eten te geven. Er gaat niet echt iets veranderen.’
‘Dat is niet waar. Alles wordt anders, dat weet u best.’
Hij legde zijn grove hand op haar haar. ‘ Je wordt te snel groot, meiske van me.’
Nou zeg. ‘Ik zit toch al in de vijfde!’
Een ogenblik lang keek hij haar wat verbaasd aan, licht hoofdschuddend, alsof hij haar bijna niet kon geloven. ‘Dat is ook zo. Denk eraan, Mentje, niemand mag weten dat de familie Friedman hier komt logeren, hoor!’
‘Dat weet ik.’
Die avond had Mentje lang en ernstig gebeden of de Here een betere verstopplaats voor de familie Friedman wilde zoeken. Niet dat ze voorbij wilde lopen, zoals de priester en de Leviet. Het was alleen maar dat het zo slecht voor hen zou zijn om op de stalzolder te moeten wonen, de Here wist toch zelf hoe het er daar uitzag.
Maar diep in haar hart wist ze best dat ze gewoon geen zin had in die vreemde mensen bij vader en haar in huis.
En dat wist de Here vast ook wel.

De familie kwam al de volgende avond. Mevrouw Friedman zag er jong uit, bijna net zo jong als de meisjes op de middelbare school in Nunspeet. ‘Goedenavond, ik ben Daniela.’ Zelfs haar stem klonk jong.
Ze had een baby en een klein jongetje bij zich. Achter haar aan stapte meneer Friedman naar binnen, bijna bedolven onder een stel dekens.

Allemaal droegen ze de grote gele Davidsster.
Al die eerste avond had Mentje gewenst dat ze weer weg zouden gaan. Dat was ongetwijfeld heel zondig van haar, maar ze kon er niets aan doen – zo voelde ze zich nu eenmaal.
Ze was boos op vader. Dat was vast ook zondig, want je moet je ouders eren. Maar het was vaders eigen schuld dat ze die zondes begin. Allebei.
Vader had ze het laddertje naar de zolder op geholpen. 'Volgens mij hebben ze het daar wel gerieflijk voor de nacht,' had hij gezegd, en toen pas, een hele tijd na het avondeten, hadden ze bijbel gelezen en gebeden. Vader bad lang en ernstig, maar Mentje hoorde niet echt wat hij zei. Lang nadat hij 'amen' had gezegd, zat ze nog doodstil.
'Wat is er, Mentje?'
'ik vind het niet fijn dat ze hier zijn.'
Vader knikte en deed zijn armen wijd open. 'Kom eens bij me zitten.'
Ze drukte haar gezicht tegen zijn borst. Hij vouwde zijn grote hand om haar hoofd en drukte haar met zijn andere arm stijf tegen zich aan. 'Dat weet ik, Mentje. Maar het is maar voor een poosje, een week of twee,' probeerde hij haar onhandig te troosten.
Maar die twee weken werden twee maanden, toen vier maanden, toen zes. Maanden waarin ze steeds beter ging beseffen hoe gevaarlijk het was om joden te verbergen.
En nu dit?
Nee, het kunnen geen soldaten zijn, probeert ze zichzelf te overtuigen. Dan zouden we hun motorfietsen hebben gehoord. Die hoor je al van verre aankomen.
Met gespitste oren ligt ze te luisteren. Hoort ze daar een vrachtwagen? Nee, dat kan elk willekeurig voertuig zijn dat daar over de zandweg ratelt.
Langzaam zakt de zon naar de aarde. Het is stil; zelfs de koeien of de kippen hoort ze niet.
Ze ligt steeds ongemakkelijker op het kort gemaaide gras van haar schuilplaats en haar heup begint pijn te doen. Ze gaat een beetje verliggen, maar veel beter wordt het niet. Moet ze maar tevoorschijn kruipen en gaan kijken wat er aan de hand is? Ook al heeft vader gezegd dat ze zich niet mocht verroeren tot hij terugkwam?
Ze blijft liggen; nog heel lang blijft ze liggen. Vader komt niet.
De geur van het vers gemaaide gras prikt in haar neus, kriebelt in haar keel. Bijna verstikkend. Ze bidt aan een stuk door, telkens en telkens hetzelfde: 'Alstublieft, geef dat papa weer terugkomt.' Iets anders kan ze niet bedenken.
Haar arm slaapt, haar voeten jeuken, over haar gezicht loopt een vervelende vlieg. Ze is te bang om zich te bewegen. Ze wacht tot vader haar komt halen. Hij komt vast, dat heeft hij beloofd.
De zon daalt. Het gras onder haar wordt vochtig.
En vader komt niet.

'Jij weet niet wat oorlog is,' zegt de bijwoner zacht. Hij blijft naar de tafel staren.
Tinus voelt de ergernis in zijn hals omhoog kruipen. In het krappe kamertje loopt hij heen en weer. 'Wat weet jij er nou van?' barst hij dan los. 'Jij bent nog nooit in een mijntunnel geweest. Niemand van jullie weet hoe het daar is. Jij niet, Miempie niet, en opa en oma ook niet. En waarvoor? Waarvoor sloof ik me elke dag zo uit?'
De paar mensen om de tafel zijn stil. 'Tinus toch…'
Hij negeert de smekende stem. 'Moet je zien hoe we nu leven – als armoedzaaiers. Dat is er van ons geworden: armzalige kerkratten die rondscharrelen om niet met een lege maag naar bed te hoeven gaan.' Hij blijft even staan en kijkt hen uitdagend aan. 'Verdorie, ik ben twintig! Wat heb ik nou voor toekomst? Wat valt er voor mij nog te hopen als ik elke dag als een mol…'
Ach, wat helpt het! Hoe zouden ze het kunnen begrijpen?
'Tinus toch…'
'Hou nou maar op met dat ge-Tinustoch. Mijn besluit staat vast. Ik ga het leger in.'
De bijwonersvrouw huilt alleen maar, zacht en ingehouden.
Maar opa knikt langzaam. 'Ik ben trots op je, Tinus.'
Hij kijkt hem alleen niet aan. Hij kijkt naar de man die nog steeds roerloos omlaag naar de tafel zit te staren.

'Waarom ga je eigenlijk?' vraagt Rentia de volgende dag.
'Om een heleboel redenen.'
'Zoals bijvoorbeeld?'
Ongeduldig haalt hij zijn schouders op. 'Om hier vandaan te komen. Niet bij jou vandaan, maar van al het andere. De mijn, de… Ik moet gewoon weg, Rentia.'
'Om het geld?'
'Dat ook. Het leger betaalt goed.'
'Beter dan de wegenbouw? Of de spoorwegen?'
'Beslist. Vooral als je bij het juiste regiment kunt komen.'
Ze draait aan het eenvoudige zegelringetje om haar vinger. 'Zoals bijvoorbeeld?'
Hij aarzelt even. 'Bij de parachutisten. Ik wil graag parachutist worden.'
'Parachutist?'
Hij geeft geen antwoord, maar zijn donkere ogen laten haar niet los.
'Waarom, Tinus?'
'Voor de spanning, de vrijheid. Dat begrijp je toch niet. En ze betalen het best.'
'Ik snap het.' Ze bijt op haar onderlip. 'En wij dan, Tinus? Jij en ik?'
'Ik doe het juist voor ons. Om een betere toekomst voor ons allebei. Ik vertik het om de rest van mijn leven andermans slaaf te zijn. En jij wilt toch ook niet over twintig jaar nog steeds in die fabriek werken?'
Ze schudt langzaam haar hoofd. 'Wat zal Petrus wel niet zeggen? Hij denkt nog steeds dat je volgende week meegaat naar de bijeenkomst van de OB. Langhans van Rensburg zal er zelf…'
'Ik ga nooit meer naar bijeenkomsten van de Ossewa-Brandwag. Dat is totaal zinloos.'
'Tinus!' Ze spert van schrik haar ogen wijd open.
Hij reageert niet.
'Wat zegt je familie ervan? Je opa?'
'Mijn oma zegt alleen maar "Tinus toch, Tinus toch". Maar opa staat achter me.'
Even is het stil. Dan zegt ze: 'Het gaat je om de boerderij.'
Hij kijkt haar recht aan. 'Om de boerderij, inderdaad. Ik ga hem terugkopen. Dat moet.'
Ze wendt haar hoofd af. 'Ja, Tinus. Natuurlijk. Zelfs als ze je doodschieten als je daar in de lucht aan je parachute hangt, blijf je nog doorvechten voor die ellendige boerderij.'

De blauwe lucht begint te verbleken; waar de zon ondergaat krijgt hij een oranje glans. ‘Voor de prinsesjes van Oranje, en voor mijn eigen prinses,’ zei vader altijd, toen ze nog klein was.
En nu laat hij haar hier liggen, achter dit hoopje gras?
De eerste ster verschijnt, en dan nog een en nog een. Haar hoofd begint te bonzen en alles doet haar zeer.
Diep in haar hart heeft de twijfel postgevat. Papa, kom je nog?
Stilte.
Ik moet iets doen, denkt ze ten slotte. Traag en heel voorzichtig komt ze in beweging. Gelukkig ben ik nog niet bevroren van al dat stilliggen, denkt ze. Niet dat het koud is, maar ze weet zeker dat je van zo lang stilliggen zou kunnen bevriezen.
Ze moet weten wat er aan de hand is. De avond valt en ze kan zich toch niet de hele nacht hier verstoppen? Maar vader heeft gezegd…
Papa is hier niet, zegt ze tegen zichzelf en ze tilt haar hoofd op. Er beweegt niets. Ze richt zich wat hoger op – niets. Voorzichtig kruipt ze achter de grashoop vandaan en tuurt in de richting van het huis.
Het is doodstil en in het schemerdonker ziet alles er net zo uit als anders.
Waar kan vader toch zijn?
Misschien is er iemand gewond geraakt en moest vader die persoon naar de dokter brengen.
Maar dan was hij haar toch eerst komen halen?
Het kan niet, het kan niet, het kan niet dat er soldaten zijn gekomen, zegt ze telkens en telkens weer tegen zichzelf. Niemand wist dat de familie Friedman bij hen in huis zat.
Als het wel de soldaten waren, moet iemand hen hebben verraden. Vader zegt altijd dat het verbijsterend is hoe Nederlanders elkaar verraden, hoe in deze oorlogstijd, nu iedereen schouder aan schouder zou moeten staan, buren elkaar een mes in de rug steken.
Wie zou vader en haar nou willen verraden? Toch niet buurvrouw Lenie, die naast hen woont en elke winter een lekker warme trui voor haar breit? Aan de andere kant, ze kan ook lelijk haar neus in andermans zaken steken. Laatste zei ze nog tegen vader: ‘Gerrit, je verwent dat kind veel te erg. Ze wordt brutaal, je moet haar eens flink aanpakken.’
Maar vader zei: ‘Ach, Lenie, ze is nog zo klein.’
Brutaal? Kléin? Mentje was zo nijdig geworden als een spin. En nu ze eraan denkt, de buurvrouw vist wel erg graag naar alles wat er bij hen thuis gebeurt. ‘Wie hadden jullie dit weekend te logeren?’ vraagt ze bijvoorbeeld. Of: ‘Heeft je vader al een “speciale vriendin”?’
Nou zeg! Alsof vader naar een andere vrouw zou kijken! Ze wordt alweer nijdig.
Toch is buurvrouw Lenie niet gemeen, alleen maar nieuwsgierig. Ze zou hen nooit verraden.
Misschien die kattige Bertien die op de boerderij achter de hunne woont? Als dat zo is, zal Mentje aan haar ouders vertellen dat Bertien een vrijer heeft. Dat zal haar leren.
Maar hoe zou Bertien het weten, van de familie Friedman? Sinds ze in Nunspeet naar de middelbare school gaat, komt ze hier nooit meer.
Langzaam, op handen en voeten, begint ze in de richting van het huis te kruipen. Het is een heel gedoe; haar rok zit voortdurend vast onder haar knieën en haar klompen gaan telkens uit. Ze komt overeind en sluipt gebukt verder.
Meneer Friedman is gewond geraakt, probeert ze zichzelf te overtuigen. Vader moest hem met paard en wagen naar de dokter brengen en Daniela en de kinderen zijn meegegaan. Of misschien zit Daniela nog steeds verstopt op de zolder.
Maar als de soldaten de familie Friedman nu eens hebben ontdekt? Die ellendige angst blijft zijn klauwen uitslaan.
Haar hart klopt in haar keel. Ze durft niet verder, maar houdt het huis goed in de gaten. Het is te donker, ze kan niet meer zo ver kijken. Zal ze nog dichterbij gaan?
Het huis wordt een zwart blok in het donker. Nergens brandt licht. Alles lijkt vreemd.

Ze laat zich weer in het natte gras zakken. Een huilbui overvalt haar, een huilbui van niet-weten, van het verlangen naar vaders sterke armen. Van het verdriet diep in haar hart.
Het wordt helemaal donker. Ze is leeg gehuild, moe en bang.
En haar grootste angst is dat vader vanavond niet thuis zal komen.

Binnen is het pikdonker. Met bevende handen duwt ze de voordeur dicht en schuift de grendel erop. Ze trilt over haar hele lichaam als ze de kaars vindt en de lucifer afstrijkt. Niet bang zijn! Niemand kan je zien, want er zit zwart papier voor de ramen geplakt. Zo probeert ze haar angst de baas te worden. Met de kaars in haar hand loopt ze op haar tenen door het huis. De kaarsvlam werpt lange schaduwen, die haar achtervolgen – schaduwen waar je bang van wordt.
Ach joh, alles is nog hetzelfde, zegt ze tegen zichzelf. Het ronde tafeltje waaraan vader en zij altijd eten staat nog op dezelfde plek. De lei en de griffel voor het boodschappenlijstje hangen naast de keukenkast aan de lange spijker, de radio staat nog steeds in de hoek, verstopt onder het tafelkleed. Ze houdt de kaars omhoog en kijkt naar de wit met blauwe tegeltjes tegen de muur achter het fornuis. Van elke tegel kent ze het plaatje: de man met het paard aan de teugel, de boerin met de koe, het vogeltje in de kooi, het zeilschip op zee.
Bij het flauwe kaarslicht dwalen haar ogen rond. Daar is de grote plaat van de brede en de smalle weg, de koekoeksklok die het allang niet meer doet, de ingelijste merklap die moeder als jong meisje heeft geborduurd.
Maar toen ging ze dood.
Soms vraagt ze zich af hoe het geweest zou zijn als dat niet gebeurd was. Ze mist moeder niet, ze heeft haar nooit gekend. Ze vraagt het zich alleen maar af.
Alles ziet er net zo uit als altijd. En toch lijkt alles anders, omdat vader er niet is. Ze is nog nooit alleen geweest.
Niet de hele tijd aan papa denken, zegt ze bestraffend tegen zichzelf. En hou op met bang zijn, je bent toch geen angsthaas! Ga liever iets doen.
Maar wat dan? Eten koken? Voor als vader terugkomt?
Ze opent de klep van het fornuis, duwt er een blok hout in en begint te blazen. Al gauw laaien de vlammetjes op. Dat is tenminste iets levends. De ketel begint te zingen.
Zit Daniela misschien op de zolder?
Het kunnen geen soldaten geweest zijn. Die zouden ook het eten en waarschijnlijk ook nog andere spullen hebben meegenomen. De kinderen op school zeggen dat ze altijd alles meenemen wat ze in handen kunnen krijgen.
Ze durft niet te gaan kijken of er nog iemand op de zolder zit.
Na een poosje snijdt ze een stuk roggebrood en besmeert dat met wat goudgele boter. Morgen is het vrijdag. Op vrijdag karnen vader en zij altijd boter.
Wat moet ze doen als vader er morgenochtend nog niet is? Wie zal dan de koeien melken en de kalfjes voeren en…?
Ze krijgt het brood niet weg. Van de melk wordt ze misselijk.
Ze voelt zich zo vreselijk alleen.

Midden in de nacht schrikt ze wakker. Kwam vader daar nou binnen? Lange tijd ligt ze te luisteren; ze weet zeker dat ze iets heeft gehoord.
Het blijft doodstil. Maar nu is ze helemaal over haar slaap heen; alleen de angst en het verdriet zijn er nog.
En haar gedachten.
Misschien is het niet bij de familie Friedman begonnen, piekert haar moede hoofd. Misschien is het al drie jaar geleden begonnen, toen ze nog maar zes jaar was en vader en zij de vliegtuigen hoorden overkomen.
Het was vroeg in de ochtend en nog schemerig, toen het gedreun door de slaapkamer klonk. Griezelig hard. ‘Papa!’
‘Dat zijn vliegtuigen,’ zei vader, en hij was naar buiten gelopen.

Mentje herinnert zich nog het bedauwde gras onder haar blote voeten, het lage gebrom van al die motoren boven hun hoofd, vaders grote hand die haar hoofd tegen zijn been drukte.
Ze keek omhoog. In het halfdonker zag ze honderden, duizenden, misschien wel miljoenen vliegtuigen. Ze vlogen allemaal dezelfde kant op, weg van waar de zon iedere ochtend boven de horizon verschijnt. Ze deden haar denken aan de trekvogels die vader en zij soms over zagen vliegen. Maar deze grommende vogels vlogen in blokken, niet in zo'n mooie V. Rijen en rijen van grote, grijze vliegtuigen. 'Waar gaan die naartoe?' had ze gevraagd.
Pas later, op school, had ze gehoord dat de vliegtuigen vol met bommen zaten die ze op Rotterdam hadden laten vallen. Maar die ochtend had vader alleen maar zijn hoofd geschud alsof hij zijn ogen niet kon geloven.
In Mentje was onrust gegroeid, bijna net zo'n onrust als wanneer de takken voor hun slaapkamerraam met hun kale vingers de maan proberen te grijpen. 'Papa, waar komen die vliegtuigen vandaan?'
Vader had zich omgedraaid en met zijn hand over zijn ongekamde haar gestreken. 'Uit Duitsland, denk ik.'
Ze had nog veel meer willen vragen, maar vader was naar binnen gegaan, had zich gebukt bij het fornuis en net zolang geblazen tot er een ijl, oranje vlammetje uit de kolen van de vorige avond tevoorschijn was gesprongen. Toen duwde hij de houtblokken erin en zei: 'Ga je eens klaarmaken voor school.'
Mentje had haar wenkbrauwen gefronst; vader was echt in de war. Ze moest eerst nog de kippen voeren en kijken of ze gelegd hadden. Hij moest eerst de koeien melken en uit de stal jagen, het weiland in. En het was nog bijna donker, ze zou geen enkel ei kunnen vinden!
Vader zette de ketel vol water op het fornuis. 'Ik moet gaan melken. Ga de kippen eens voeren,' zei hij ineens en hij ging naar buiten. Hij had zijn pyjama nog aan.
Misschien waren het de vliegtuigen waarvan vader zo in de war was geraakt. Misschien hadden die hun hele ochtend in de war geschopt. En het hele leven daarna.

Ze moet toch weer in slaap gevallen zijn. Als ze wakker wordt, is de zon al op. De koeien staan te loeien.
Het niet-weten is onmiddellijk terug in haar lichaam, maar de angst is weg, de zon schijnt nu immers? Zou vader misschien alweer thuis zijn en zit hij nu in de stal de koeien te melken?
De deur van het huis naar de stal laat zijn vertrouwde gekraak horen als ze hem openduwt. Ze kijkt om zich heen. Haar hart wordt klein. In de stal is niemand, maar in hun hok staan de kalveren te blèren van de honger. Ik moet ze bij de koeien zien te krijgen, beseft Mentje. Al drinken ze dan de uiers leeg. Eigenlijk is dat wel zo goed, nu vader er niet is om te melken. Ze hoort de koeien buiten loeien van de pijn.
In de hoek van de stal staat het laddertje naar de zolder. Zit Daniela misschien nog daarboven verstopt? Waarschijnlijk is ze gewoon te bang om zich te verroeren. Nou zeg, zelfs bij klaarlichte dag is het net een bang vogeltje.
'Daniela?'
Stilte.
'Daniela? Ik ben het, Mentje.'
Doodse stilte. Alleen het klaaglijk gebulk van de kalveren.
Vlug klautert Mentje de ladder op. Boven aan de ladder is een smalle opening tussen twee hooibalen. Ze steekt haar hoofd erdoorheen. 'Daniela?'
Stilte.
'Daniela ben je daar?' iets harder deze keer.
Nog steeds geen reactie.
Dan kruipt ze door de smalle opening. Daarbinnen is het halfdonker, zodat ze even flink met haar ogen moet knipperen voor ze iets kan zien. Het ruikt er naar vers hooi. En ook naar nachtemmer. Het is voor het eerst dat ze hier komt, sinds de familie Friedman er is gaan wonen. Een beetje verbaasd kijkt ze rond. Het lijkt haast een echte slaapkamer, met een keurig opgemaakt matras op de

grond, het wiegje van de baby tegen de ene muur en het matras van het jongetje plus wat speelgoed aan de andere kant.
'Ben je hier, Daniela?'
Maar ze weet al dat er geen antwoord zal komen. Er staat hier niet eens een bed waaronder iemand zich zou kunnen verstoppen, en er hangen ook geen gordijnen waarachter iemand zou kunnen staan.
Ze wil net de ladder weer af klimmen als er buiten motorgeronk klinkt. Duidelijk, hard, en steeds dichterbij. Er komen motorfietsen aanrazen. Ze stoppen. Mannenstemmen.
Mentje kan zich niet meer bewegen.
De stemmen komen de stal in. Ze spreken Duits, alleen een beetje anders dan de meester op school het hun verplicht moet bijbrengen. Toch verstaat ze het. 'Dus hier moet nog een kind zijn?'
'Dat is wat het meisje zei, ja,' antwoordt een donkere stem.
Het meisje? Degene die hen heeft verraden?
Pas dan dringen de woorden tot haar door: hier moet nog een kind zijn…
En plotseling weet ze het met schokkende helderheid: de soldaten hebben gisteren de familie Friedman meegenomen en naar een werkkamp in het oosten gestuurd.
Zouden ze vader ook meegenomen hebben? Ook al is hij dan geen Jood?
En nu zoeken ze nog 'een kind'. Ze zoeken haar, Mentje de Vries.
De zware laarzen stampen krakend het huis in.
Mentje verroert zich niet.
De deur tussen het huis en de stal blijft open.
Ik heb vanmorgen het fornuis niet opgestookt, schiet het door haar heen. In de keuken zullen ze alleen maar wat broodkruimels vinden. En de boter en de kaas die ik nog niet had teruggezet in de kelder. Maar dat had daar allemaal gistermiddag ook al kunnen liggen. Ze kunnen niet weten dat ik hier nog ben.
Maar mijn bed?, bedenkt ze dan. Ze zullen zien dat ik daar heb geslapen.
Ze krijgt een bittere smaak in haar mond. De smaak van angst, beseft ze. Zo proeft het als je denkt dat je misschien doodgaat.
De voetstappen komen terug. 'Zoek jij de stal af,' klinkt het barse bevel. 'Dan kijk ik ondertussen buiten rond.'
'Misschien in het kippenhok,' oppert de man met de donkere stem.
Mentje haalt nauwelijks adem. Ze weet niet hoe goed Duitse oren kunnen zijn.
Onder haar schuift de ene soldaat de zakken met voer aan de kant. Hij schopt tegen de melkbussen en bromt onverstaanbare woorden. Buiten gaan de kippen plotseling vreselijk tekeer.
De ladder begint vervaarlijk te kraken. Er komt iemand omhoog geklommen, iemand die erg zwaar moet zijn. En ze kan zich hier nergens verstoppen! 'Here, help mij. Alstublieft, help mij,' bidt ze geluidloos.
De soldaat stompt een paar keer flink tegen de baal waar Mentje pal naast staat. Dan kraakt de ladder opnieuw hevig en de soldaat roept kwaad iets wat ze niet verstaat. Het zal wel een lelijk woord zijn, Mentje heeft het op school nog nooit geleerd.
Ze hoort hem weer omlaag klimmen. Langzaam, voetje voor voetje. Zijn adem gaat zwaar.
'Iets gevonden?' klinkt het bij de staldeur.
'Niks. Hier is niemand.'
'En op de zolder?'
'Alleen maar hooi, ik heb gekeken. Wat doen we, de brand erin?'
Mentje slaat haar handen voor haar mond. Brand? En dat met al dat hooi?
'Nee, laat nog maar even. Er staat hier een overdaad aan koeien en kippen, we kunnen elke dag verse melk en verse eieren komen halen. Ik heb alvast twee kippen…' De stem vervaagt, tot hij door het gebrul van twee motoren wordt overstemd.
Mentje blijft bewegingloos staan tot ze weggereden zijn. Dan begeven haar benen het en zakt ze in elkaar op het matras. Ze is verlamd van angst en kan niet meer denken van de schrik. Van het ene op het andere moment trilt ze over haar hele lichaam en haar gezicht gloeit alsof het in brand staat.

En diep van binnen steekt de woede de kop op. Hoe kon vader haar hier alleen achterlaten? Hoe kon hij de familie Friedman toelaten in hun leven, in hun eigen huis?
In een hoekje van de zolder weeft een spin met lange poten zijn web. Langzaam, draadje voor draadje.
Na een poosje komt het verdriet. Ze is hier zo verschrikkelijk alleen. Als vader nou maar terugkwam, dan zou ze hem alles vergeven.
Ze spitst haar oren, bedacht op het kleinste geluidje. Alleen de kippen hoort ze af en toe nog, verder is het stil.
Wat moet ik toch doen?, denkt ze voor de zoveelste keer.
Ik moet mijn hoofd koel houden. Buurvrouw Lenie zegt het altijd lachend: 'In dit huis is Mentje de enige die het hoofd koel kan houden.' En dan grijnst vader wat verlegen.
De kippen moeten eten, bedenkt ze. 'De dieren zijn volkomen van ons afhankelijk,' zegt vader altijd. 'Ze geven ons melk en eieren, maar dan moeten wij ook goed voor ze zorgen.'
En het is tenminste iets om te doen.
Eerst steekt ze haar hoofd tussen de twee balen door. De kust lijkt veilig. Nu gewoon de ladder af, twee bakken meel bij de kippen leeggooien en dan zo snel mogelijk weer terug.
De ene zware houten staldeur staat wagenwijd open. Buiten is alles rustig. De kalveren hebben hun buikjes rond gedronken en lijken voldaan, de koeien staan op hun gemak te kauwen en met hun grote ogen over de weilanden te staren.
Mentje kijkt behoedzaam om zich heen en loopt dan vlug naar de kippenren. De kippen beginnen luidkeels te schelden als ze haar met de schaal voer zien aankomen. Ze zet de bakken in het hok en rent terug naar het huis. Haar hart bonst in haar keel.
De staldeur kraakt luid als ze hem dichtduwt. Ze gaat er met haar rug tegenaan staan. En nu?
De soldaten kunnen elk moment terugkomen, beseft ze, als ze weer wat beter kan denken. De beste plaats om zich te verstoppen blijft toch de zolder, vooral als ze de hooibalen helemaal tegen elkaar aan schuift. Daar zal ze zich schuil houden tot vanavond. Als vader dan nog niet terug is…
Ze kan beter niet aan vader denken.
In de keuken scharrelt ze haastig van alles bij elkaar: brood, boter, kaas en een kannetje water. Ze doet de spullen in een mandje en klautert de ladder weer op.
Traag gaan de uren voorbij.
Wie zou hen nu hebben verraden? 'Dat is wat het meisje zei…' Welk meisje? Misschien toch Bertien? Maar daar wil ze nu ook niet aan denken.
Hoe langer de dag duurt, hoe groter haar angst wordt. De soldaten zullen terugkomen. Het huis en de hele boerderij staan voor ze open. Ze zullen eten komen halen. Melk, eieren, groente.
Zou vader nog terugkomen?

Als het opnieuw helemaal donker is geworden, weet ze dat vader vandaag niet meer zal komen. Ze weet ook dat ze hulp zal moeten zoeken. Maar waar, als ze niet weet wie ze kan vertrouwen? Bij buurvrouw Lenie?
Nee.
Bij de andere buren? De ouders van Bertien?
Geen sprake van.
Dan herinnert ze zich ineens, dat meneer Friedman geregeld 's nachts naar advocaat Von Baumhauer ging om te vragen of hij al regelingen had getroffen voor de overtocht naar Engeland. Ze kent die man niet. Ze weet alleen dat hij een vakantiehuis heeft aan de rand van het bos, aan de andere kant van Vierhouten. Vader leverde hem soms voedsel en Mentje is een keer of wat mee geweest. 'Huize Vierhouten,' had ze de naam van het huis boven de voordeur gelezen. 'Wat een deftig huis.'
'Meneer Von Baumhauer is een voornaam man,' had vader geantwoord. 'Hij heeft een advocatenkantoor in Amsterdam, en veel contacten in het buitenland. Als ik ooit in de problemen zit, klop ik bij hem aan.'
Daar moet ze heen. De advocaat zal haar kunnen helpen.

Maar kan ze wel helemaal lopend bij Huize Vierhouten komen? Zal ze de weg wel weten? Ze is er met vader maar twee keer geweest.
Dat kan ik best! Vader zegt altijd dat je moet geloven dat je iets kunt, en dan kun je het ook. En hij zegt ook altijd dat ze een goed richtingsgevoel heeft.
Maar helemaal alleen? En in het donker? Dwars door het dorp, en dat na spertijd? Kan ze niet beter wachten tot het weer licht is?
Maar morgen komen de soldaten terug. Misschien al heel vroeg.
Ze staat op. Ik moet gaan, ik kan niet anders. Ze weet het ineens heel zeker.

'Als we bidden, buigen we ons hoofd en vouwen we onze handen. We gaan voor de almachtige God op de knieën om te laten zien dat we zonder Hem niet kunnen leven.' Dat heeft vader haar geleerd. Mentje trekt eerst haar jas aan. Dan knielt ze voor haar bed en vouwt haar handen. Maar ze heft haar gezicht omhoog, zodat de Here in de hemel tussen al die gebeden door het hare duidelijk zal kunnen horen.
Als ze weer overeind komt, voelt ze zich sterk genoeg om te vertrekken.

Het is een doodstille nacht. 'Hoor je de stilte, Mentje?' heeft vader haar heel keren gevraagd als ze 's avonds buiten waren. 'Alles rust, alles slaapt. Dit is het mooiste uur van de dag.'
Zo voelt het nu helemaal niet. Om zo alleen in het donker buiten te zijn, maakt haar onzeker en bang. Vader zal trots op me zijn omdat ik iets doe. Zo praat ze zichzelf moed in. En gelukkig schijnt de maan, zodat het niet heel erg donker is.
Ze blijft heel voorzichtig. Niemand mag haar zien: gewone mensen niet, en soldaten al helemaal niet. Van de weg naar het dorp kent ze elke stap uit haar hoofd, ze loopt dit stuk al vier jaar lang naar school en weer terug. Maar in het maanlicht ziet de weg er heel anders uit. Spookachtig. Ze blijft in de schaduw van een heg, sluipt van boom naar boom en blijft bij het minste geluidje doodstil staan. Misschien is dat maanlicht toch niet zo gunstig, denkt ze na een poosje. Ze kan weliswaar goed zien, maar is ook goed zichtbaar voor anderen.
Tot aan de school gaat alles goed. Geen mens te zien, en niets wat verdacht lijkt. De school staat er met gesloten ramen slapend bij.
Maar na de volgende bocht staat hij plotseling voor haar, als een groot, grijs monster: een Duitse tank. Ze wordt ijskoud van schrik. Een ijzeren hand knijpt haar keel nog verder dicht. Haar hart slaat een slag over en begint dan wild te bonzen. Met een ruk draait ze zich om, rent de hoek weer om en duikt onder een dicht bebladerde heg.
Er gebeurt niets.
Het was maar een tank, er zijn helemaal geen mensen, zegt ze tegen zichzelf. Als haar hartslag weer is bedaard, staat ze op en gaat met een omweg verder, om de tank te vermijden. Poeh, dat was op het nippertje, denkt ze. Maar wat er precies op het nippertje was, weet ze eigenlijk niet.
Bij de afslag naar Elspeet schept ze moed. Het is nu niet ver meer naar het huis van de advocaat. Het komt alleen door dat dichte bos waar ze nog doorheen moet, dat ze zo bibberig wordt. Voor die grote, zwarte bomen is ze banger dan voor de maanverlichte straten zonder schuilplaats.
Misschien komt dat door al die verhalen over struikrovers.
Ooit is ze een keer met vader meegereden toen hij naar iemand toe moest die een heel eind buiten Vierhouten woonde, in een boswachtershuis aan de Tongerenseweg. Dat huis heette 'Huize Pas-Op'.
Mentje had erom moeten lachen. 'Waarom heet dat huis zo? Is die meneer zo eng?'
'Welnee, meneer en mevrouw Vos zijn juist heel aardige mensen.'
'Waarom moeten we dan oppassen?' had ze met een tuitmondje gevraagd.
'Ik denk dat het huis naar de Pas-Opweg is genoemd. Kijk, het staat op de hoek van de Tongerenseweg en de Pas-Opweg.'
'Maar waarom heet dat dan de Pas-Opweg?'
Vader had gelachen. 'Het is hier niet gevaarlijk, daar heb je gelijk in. Maar lang geleden was die zandweg daar de belangrijkste handelsroute tussen Deventer, Harderwijk en Elburg. Zie je al die bomen en struiken?'

‘Ja.’
‘Die zijn nu eigendom van Staatsbosbeheer. Maar heel vroeger waren het woeste bossen waar zich struikrovers schuilhielden, die de voorbijkomende handelaren overvielen en beroofden. Het was hier levensgevaarlijk, maar het was nu eenmaal de kortste route. Vandaar de naam Pas-Opweg.’
‘O. Net als in het verhaal van de barmhartige Samaritaan. Die werd toch ook door struikrovers overvallen en beroofd? En toen lieten ze die arme man voor dood liggen.’ Ze had altijd een zwak voor de barmhartige Samaritaan gehad. Hij leek zo dapper, en zo goed.
‘Ja, bijna net zo,’ had vader gezegd.
Misschien is meneer Von Baumhauer wel een soort barmhartige Samaritaan die probeert om de joden te helpen. Maar voor de familie Friedman leek hij niets te kunnen doen. Telkens als meneer Friedman bij hem was geweest, kwam hij moedelozer terug. ‘Niets, helemaal niets.’ En Daniela Friedman leek steeds banger te worden. ‘Hoe moet dat nou, David?’
‘Er komt vast en zeker uitkomst,’ probeerde vader hen dan moed in te spreken.
Maar goed, ook al heeft die advocaat niets voor de familie Friedman kunnen doen, hij zal háár toch zeker wel kunnen helpen? Diep ademhalend slaat ze het weggetje naar de wachtende bomen in. ‘We zijn er nou bijna,’ spreekt ze de Here moed in, al voortstappend in de donkere nacht. ‘Die struikrovers zijn iets van heel lang geleden, uit de tijd van de Bijbel, dat weet U wel. Die bestaan helemaal niet meer. Hier moeten we ergens links, dan vinden we het vast wel.’’
Eindelijk ziet ze het hek waar vader en zij met paard en wagen doorheen zijn gereden. Ja, dit is vast en zeker de goede weg. Het hek staat open. Nu kan het huis niet ver meer zijn.
Voor haar ligt het kronkelweggetje op dat tussen de bomenrijen naar het huis van meneer Von Baumhauer loopt. Er blaft geen hond. De greep van de ijzeren hand om haar keel raakt een beetje losser.
Na nog een bocht doemt ineens Huize Vierhouten voor haar op. In het maanlicht is de spitse gevel is nog net te zien. Er brandt nergens licht.
Pas op de veranda staat ze stil. Misschien is het haar verbeelding, maar ineens voelt het alsof de Vader in de hemel op haar neerkijkt en tegen haar lacht, zoals vader altijd doet.
Dan klopt ze aan.
Er gebeurt niets.
Ze klopt nog eens, harder.
Stel nou dat die advocaat er niet is? En verder ook niemand?
Dan klinken er voetstappen, luid en duidelijk op de houten vloer. Ze doet een stapje naar achteren.
De deur gaat open. ‘Kind?’ zegt een verbaasde stem. ‘Kom binnen.’
Daar staat een lange man met maar weinig haar, grote oren, een spitse neus en schrandere ogen.
‘Wat kan ik voor je doen?’ Zijn stem klinkt een beetje streng en hard.
‘Ik… Ik ben Mentje, de dochter van Gerrit de Vries. We brengen u soms melk en…’ Haar stem begeeft het.
Hij begrijpt het onmiddellijk. ‘De familie Friedman?’
De opluchting slaat over haar heen, als een enorme golf die haar omver gooit. Ze slaat dubbel en begint onbedaarlijk te huilen.
Een sterke hand grijpt haar bij de elleboog. ‘Ga maar even zitten, dan haal ik mijn vrouw.’
Het zoute water loopt in haar mondhoeken, brandt in haar ogen. Haar hoofd gonst, haar lichaam schokt. Alle angst en verlatenheid van de afgelopen dagen breken in een keer los.
Dan voelt ze plotseling een zachte arm om zich heen. Het voelt vreemd. ‘Meisje toch.’
Ze probeert haar snikken te bedwingen.
‘Wat is er gebeurd? Kun je het vertellen?’
‘De soldaten… hebben ze meegenomen. Ik geloof… mijn vader ook.’
Stilte.
‘Haar vader had onderduikers,’ hoort ze dan de advocaat zeggen. ‘Hij boert met vee aan de andere kant van Vierhouten.’

De vrouw schrikt, Mentje hoort het aan haar adem. ‘Ben je in het donker helemaal hierheen gelopen? Dat kan toch niet?’
Mentje knikt. De rust van de vrouw kalmeert haar.
‘Tsjonge. Niet te geloven. Wil je wat hete koffie?’
De Here was bij me, denkt Mentje, maar ze zegt het niet.
Hete koffie? Ze knikt. ‘De soldaten kwamen. Vader zei dat ik plat moest blijven liggen in het gras, en toen zagen ze me niet.’
‘Wanneer was dat?’
Wanneer? Gisteren? Is het echt alweer bijna ochtend? ‘Eergisteren. ’s Middags. Mijn vader en ik waren nog op het land. Toen hoorden we het en toen rende hij terug naar huis.’
Opnieuw schiet er een brok in haar keel. De vrouw slaat weer een arm om haar heen. ‘Toe, drink eens wat.’
Het kopje voelt warm tussen haar koude handen. De koffie is zoet. Te zoet; ze wordt er misselijk van. Toch drinkt ze hem slokje voor slokje helemaal op. Ondertussen zitten de man en de vrouw gedempt en rustig met elkaar te praten. ‘Mentje,’ zegt de advocaat dan.
Ze kijkt op.
‘We denken dat je vandaag maar hier moet blijven. Mijn vrouw zal je een kamer wijzen.’
‘Ik weet niet waar mijn vader is.’ Met moeite krijgt ze de woorden voorbij dat harde brok in haar keel.
‘Wij gaan dat uitzoeken. Jij moet nu eerst uitrusten.’
‘Het was heel dapper van je om midden in de nacht hierheen te komen,’ zegt mevrouw Von Baumhauer. ‘Ik zal gauw een boterham voor je smeren en dan breng ik je naar je kamer.’

Ze lopen door het huis. De plafonds zijn hoog en er hangen lampen aan. Over de tafels liggen prachtige tafelkleden, en er staan zilveren kadelaars en gebloemde porseleinen vazen op.
Een trap leidt naar de eerste verdieping. Langs rijen deuren lopen ze naar een tweede trap die toegang geeft tot een zolderkamer. Het is een klein kamertje met een schuin dak. Er staat een koperen ledikant met een gehaakte witte sprei eroverheen. Op een klein tafeltje staat een lampetstel. Mevrouw Von Baumhauer schuift de zware gordijnen dicht en slaat het bed open. ‘Ik kom je zo warm water brengen, dan kun je je wassen en een beetje proberen te slapen.’
Als ze de kamer uit is, loopt Mentje naar het raam. Ze trekt het gordijn op een kiertje open en kijkt naar buiten. De lucht begint al te verkleuren, het is bijna dag. Vader zou nu al…
Ze moet niet aan vader denken, anders begint ze weer te huilen. Maar als mevrouw Baumhauer het water gebracht heeft en de deur weer achter zich heeft dichtgedaan, wordt het verdriet Mentje te veel. Ze is niet langer dat dappere meisje dat de hele nacht heeft gelopen. En het is ook niet meer genoeg dat de Here bij haar is. Ze wil naar vader.

Ze wordt wakker in een vreemd bed. Een groot bed. Waar is…
De werkelijkheid treft haar als een donderslag. Alles komt weer terug: de angst, het onbekende, het grote verdriet. Ze trekt de dekens over haar hoofd en doet haar ogen stijf dicht. Ze wacht, maar het gaat niet weg.
Langzaam stapt ze uit dat vreemde bed. Ze doet de gordijnen open. De zon schijnt volop, misschien is het al middag.
Misschien heeft meneer Baumhauer ontdekt wat er met vader is gebeurd.
Het water waarmee ze haar gezicht wast is koud. Ze probeert haar haren terug te stoppen in haar vlecht en haalt diep adem. Haar mond is kurkdroog.
Treetje voor treetje gaat ze de trap af. Het is schemerig en stil in huis.
Mevrouw Von Baumhauer zit te lezen in een van de zijkamers op de begane grond. Als Mentje zachtjes aanklopt kijkt ze op. ‘Ben je wakker?’
Mentje knikt.
‘Je kunt beter op je kamer blijven. Je zult wel trek hebben, dus ik zal je gauw iets te eten brengen. En de gordijnen dichthouden, hoor!’

Op haar kamer blijven met de gordijnen dicht? Moet ze zich verstoppen, net als een onderduiker? Langzaam gaat ze weer naar boven. Naar het kamertje onder het dak. Is zij nu ook een onderduiker? Omdat de soldaten vader hebben gepakt en meegenomen? ‘Er zit hier nog een kind,’ zei de soldaat en hij bleef zoeken. Nu verstopt ze zich. Dat is toch wat onderduikers doen?
Waar hebben ze vader mee naartoe genomen?
Wanneer komt hij weer terug?
Als vader weer terug is, kunnen ze weer in hun eigen huis wonen. Vader zal elke ochtend de koeien melken. En zij zal voor schooltijd de kippen voeren.
Als vader weer terug is, kunnen ze ’s middags weer samen in de moestuin werken. Elke maandag zullen ze de was koken in de grote ketel en elke vrijdag boter karnen en elke zaterdag een kip slachten.
Als vader weer terug is, kunnen ze ’s avonds weer stamppot eten en daarna uit de Bijbel lezen, net als in de tijd voordat de familie Friedman bij hen kwam introk.
Als vader weer terug is…
Want terugkomen zál hij. Hij laat haar nooit in de steek.